

**“GÜCÜN OLUŞTUĞU ALANLARDA KENDİLERİ EGEMENLİK
ALTINDAKİ EGEMENLER” : PIERRE BOURDIEU’NÜN
KAVRAMLARINDAN YOLA ÇIKARAK ZİYA GÖKALP’E YENİDEN
BAKIŞ DENEMESİ***

Aynur İLYASOĞLU**

Türk sosyoloji tarihini yazmanın, sosyologların ya da akımların tarih içinde sıralanmasından farklı bir girişimi gerektirdiği, bu tarihin bir dizi farklı katmanda sorunlaştırmalar geliştirerek yazılabileceği *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde ve *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* kitabında yer alan daha önceki çalışmalarımda¹ konu edinmiştim. Bu tarihin birden fazla bakış açısı ile yazılabileceği bir gerçek... Bu yazının da konusu Ziya Gökalp örneğinden yola çıkarak sosyologlar ve güç alanı arasındaki ilişkinin bazı boyutlarına değinmek ve yakın dönemde sosyoloji dünyasını etkilemiş bir sosyologun Pierre Bourdieu’nün sosyolog kimliğini çözümleme çabasının ışığında Ziya Gökalp’e yeniden bakmayı denemek. Bu anlamda bu yazı sonuçlandırıcı tespitler önermek yerine bir zihin egzersizini okurla paylaşma amacında...

Ziya Gökalp’i sosyolog ve siyasal bir projenin, Kemalizmin, ilk oluş yıllarındaki akıl ve ilham kaynağı olarak tarihteki yerine yerleştirebiliriz ve olgusal düzeyde bu yanlış da olmaz. Ancak kanımca Ziya Gökalp’in ayırıcı özelliği onun yaşam çizgisi boyunca sürdürdüğü entellektüel duruşudur. Bu entellektüel duruş, onun zihinsel tasarımları ve ürünleri varlığını sürdürmesi kadar, dışındaki dünya ile arasındaki mesafe ve mesafeyi iradi olarak koruması

* İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü tarafından 25-26 Ekim 2004 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenmiş olan *Türkiye’de Sosyoloji - Ziya Gökalp Sempozyumu* konulu toplantıda sunulan aynı başlıklı bildirinin metnidir.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.

¹ “Türkiye’de Sosyolojinin gelişmesi ve Sosyoloji Çalışmaları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Sayı 69, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985; “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihini Yazmak: Bir Sorunlaştırma ve Yaklaşım Önerisi”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* içinde, s.81- 97, Metis Yayınları, İstanbul, Kasım 1998.

ile tanımlanabilir. Ziya Gökalp'in hayat çizgisine bakıldığında,² kişisel felsefesindeki bir bunalımın eseri olarak gördüğü intihar girişimi, belki de ölüm ve yaşam arasındaki ince hatta kendi iradesini yaşamanın, ya da bir başka deyişle, kaderini yaşayan bireyle bu kadere hükmeden olma arasındaki varolma farkının deneyimlenmesi girişimi olarak da okunabilir. Ziya Gökalp'in İstanbul ya da Ankara'nın nüfuzlu bir ailesinden gelmeyip, Diyarbakır'lı mazbut bir ailenin çocuğu olması, bu mesafeyi korumasındaki bir başka etmen olabilir. Parasız yatılı olarak okuma şansı olan tek okul Baytar Mektebi'dir, bu okula girer ancak siyasi faaliyetleri nedeniyle bu okuldan atılır, üniversite mezunu da olmayacaktır, yani Ziya Gökalp'i yetkin bir düşünce insanı yapan diplomaları değil kendi zihninde ürettikleri olacaktır. Bu 'kendini kendi imkanlarıyla var etme' durumunun da onu öncelikle entellektüel olarak anmamızı gerektiren bir özellik olduğunu belirtebiliriz.

Ziya Gökalp 1909'da Diyarbakır delegesi olarak Selanik'teki İttihat ve Terakki parti kongresine katıldı. 1910- 1918 arası Selanik'te İT parti okulunda sosyoloji öğretmenliği ve parti gençlik kolları yöneticiliği yaptı ve bu dönem boyunca kendine koyduğu gündelik siyasette yer almama ilkesine uygun kaldı. 1918'de İstanbul Üniversitesi İlahiyat ve Edebiyat Fakültesi'nde, psikoloji dalında yardımcı öğretim üyeliği yapmasına yönelik bir öneriyi, ücretin düşük olması nedeniyle kabul etmedi. İlköğretim müfettişi olarak Diyarbakır'da göreve devam etmeyi tercih etti. Ziya Gökalp'in yaşamının bu dönemine yeniden baktığımızda, gene yukarıda sözü edilen mesafe koyma ya da toplumsal konumunun getirdiği mesafeye denk bir yaşam alanında kalmanın başka örneklerini tekrar görmekteyiz. Zamanın Darülfünun'da hoca olmak ve bu maaşla yaşayabilmek için gerekli bir statü konumundan gelmeyen Gökalp'in bu iş için aslında fazlasıyla ehil olduğu sonraki yıllarda verdiği ürünlerde fazlasıyla kendini gösterir. Bilindiği gibi ardından Ziya Gökalp için sürgün yılları gelir. Bu yıllar Gökalp için gene kendiyile kalmanın ve kendini ayakta tutmak için kendi imkanlarından destek almanın esas olduğu zamanlardır. Bunu yapabildiği için belki de, sürgün sonrasındaki yıllar onun için yoğun yazma ve yayın dönemi olarak gelir. Genç yaştaki ölümü öncesinde Ankara'da aldığı çeşitli devlet görevleri genellikle onun uzmanlığına koşut görevlerdir. Öldüğünde ne

² Ziya Gökalp'le ilgili siyasal bilim alanında yapılmış ancak bütünlüklü bir yaşam bilgisini çeren kaynak olarak bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm, Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

akçe ne de ikbal anlamında bir miras bırakmaz ardındakilere, emekli maaşı dışında...

Türkiye’de sosyolojik düşüncenin gelişimi açısından önemli bir yere sahip olan Ziya Gökalp’in bu kendine özgü entellektüel mesafesinin ve yaşamının esas yörüngesini nüfuz ve ikbal edinmek yerine düşünce üretmek etrafında sürdürmüş olmasının bize aktardığı önemli bir deneyim olduğu kanısındayım. Yakın dönemde ‘sosyolojinin sosyolojisini’ yapmaya yoğun bir ilgi duymuş bir başka sosyologun bazı tespitlerinin izinden giderek Gökalp’i yeniden düşünmekte yarar var. Yakında kaybettiğimiz, kanımca son dönemlerde sosyolojik düşünmeye önemli katkılar getirmiş ismi Pierre Bourdieu kendi konumunu tanımlamaktan yola çıkarak şunları belirtir: “... entellektüel dünyanın dışında biri olarak kendi kendimi entellektüel olarak hiç bir zaman tam anlamıyla onaylanmış olarak hissetmedim, (bu anlamda) kendimi ‘evimde’ hissetmiyorum... Sosyolojinin sosyolojisinin en temel bilgisi sosyal bilimlere en büyük katkı yapanların kendi içlerinde toplumsal dünyadakine tam uygunluk göstermeyenlerden geldiğini kanıtlar.”³

Gerçekten de, her ne kadar var olan toplumsal dünyanın, ilişkilerin, konumların, değerlerin ve benzeri alanların bilgisini üretmeye girişmiş bir bilim olsa da bu bilgi ile nesnesi yani toplum ve toplumsal arasındaki mesafe kendini her zaman korur; gerçek dünya, genelde toplumbilimin kendine konu edindiği toplumsal dinamiklerin güç ilişkilerince tayin edilen yönü, ağırlıkları ve etkinlikleri ile belirlenir. Pierre Bourdieu’nun sosyolog kimliğini sorguladığı yazılarından birinde bu durum şöyle ifade edilir: “Gerçek anlamda bilimsel sosyolojik pratik, sosyo-lojik anlamda olmaması gereken bir pratiktir. Bunun en iyi kanıtı, sosyal bilimlerin, toplumsal önemi olmayan nesnelere bilimsel olarak inceleyen saf bilim olmakla yerleşik düzeni yöneten ve kucaklayan, böylece kendi toplumsal varlığı bizatihi tehlikeye düşen bir sahte bilim olmak arasındaki zoraki tercihe sıkıştırılmayı reddettiğinde bu en iyi biçimde kanıtlanmaktadır.”⁴

Buradan yola çıkarak, Ziya Gökalp’in benzer bir zoraki tercih içinde kalmak yerine sosyolojisini oluşturan düşüncelerinin izinden gitmede bunları pratiğe aktarmada siyasal edimin alanında varlık gösterme yönünde tercih yapmaması önemlidir. Bu açıdan, Taha Parla’nın Ziya Gökalp’le ilgili

³ Pierre Bourdieu, “How Can ‘Free-Floating Intellectuals’ Be Set Free?”, *Sociology in Question* içinde, s. 47, Sage Yayınları, 1993.

⁴ Pierre Bourdieu, “Sociologist in Question”, *Sociology in Question* içinde, s. 28.

çalışmasında, bu düşünürü Türkiye’de yakın dönem siyasi düşüncesinin tüm çeşitliliğinin içinden neşet ettiği bir kaynak olarak görmesi, siyasi düşünce akımları yelpazesinde bulunan her çizginin Ziya Gökalp düşüncesinden farklı renklerle de olsa, etkilendiğini göstermesi önemlidir.⁵ Sosyolojik düşüncelerin gerçek yaşamda karşılık bulmaları açısından ‘yansıma’dan çok ‘kırılma’dan söz etmek daha doğru olacaktır. Bu düşüncelerin içinde geliştikleri siyasi ve kültürel ortamın özelliği, bu düşüncelerin farklı kırılmalarla pratik düzleme yansımasını biçimlendirir. Taha Parla, yakın siyasi geçmiş açısından, Ziya Gökalp’in düşüncesinin sağ-otoriter siyasi akımlarca daha çok benimsenmesine rağmen aslında korporatist siyasi yelpazenin demokrat uzantılarına daha uygun öğeleri barındırıldığına dikkat çeker.⁶

Ziya Gökalp’in sosyolojik temelli düşünce sisteminin kendi başına bir güç alanı oluşturduğundan söz etmek gerekir belki de...Gerek yaşamı süresince gerekse de sonrasında Ziya Gökalp’in düşünceleri Türkiye’de bir yeni ulus temelli bir toplum inşası girişimlerinin odağında durmuştur. Bir yanda kültür/hars/medeniyet, öte yanda sınıf/tenakuz/tesanüd ya da ulusal inşa ve ekonomik-toplumsal solidarizm, milli mefkûre ve benzeri konularındaki görüşlerinin yarattığı etkin güç alanı bugünden geriye dönüp bakıldığında bariz bir biçimde kendini ortaya koyar. Ancak aynı zamanda bu düşünsel gücün kendi içindeki potansiyellerinin kendini gerçekleştirme boyutundaki sınırlılığı da bir gerçek...Buradan yola çıkarak, Pierre Bourdieu’nün sosyologları çözümlemede öne sürdüğü “egemenlik altındaki egemenler” sıfatının önemi bir kez daha kendini ortaya koyar: “(sosyologlar)...aşikar bir biçimde egemenlik altındaki egemenler konumunda temellenirler; daha açık bir ifadeyle, en önemli egemenlik araçlarından biri olan kültürel sermayeyi ellerinde buldurmalarına rağmen egemen düzenin iştirakçileri olarak güç alanındaki egemenlik altındaki taraflardır.”⁷

Bourdieu’ye göre genel kanının aksine, “yüzen-gezen entellektüeller”den söz etmek mümkün değildir. Entellektüellerin profesyonel ideolojisi kapsamında Bourdieu şunu öne sürer: “Kültürel sermayenin sahipleri olarak entellektüeller egemen sınıfın egemenlik altındaki bir kesimini oluştururlar;

⁵ Taha Parla, *a. g. e.*, Önsöz.

⁶ Taha Parla, *a. g. e.*, s. 27- 29.

⁷ Pierre Bourdieu, “The corporatism of The Universal: The Role of Intellectuals in the Modern World,” *Telos*, sy. 81, Sonbahar 1989, s. 109.

örneğin siyasette olduğu gibi bir dizi tavırlar aldıklarında bu egemenlik altındaki egemenler konumunun çelişkili doğasını yansıtırlar.”⁸

Bu bakış açısının ışığında Ziya Gökalp’in yaşam çizgisine bir kez daha baktığımızda, onu gerçek anlamda entellektüel kılan özelliğin, güç-iktidar alanlarıyla (gerek akademik, gerekse de devlet katında) koruduğu mesafeye ilişkin olmasının önemine dikkat çekmekti bu yazının amacı...Bu mesafenin bir diğer dışavurumu da belki de birden fazla Ziya Gökalp portresini çizmenin imkanlarında bulunabilir...Türkiye’deki sosyolojinin tarihini için olduğu kadar düşün dünyamız açısından da farklı bakış açılarının kendini gösterdiği “tarihler yazmak” sanırım verimli bir alanı bize vaadedebilir.

ABSTRACT

Ziya Gökalp is acknowledged well in reference to his sociological conceptualizations as a part of the literature related to the history of sociology in Turkey. At the same time his ideas perceived as much important as their being part of the native social-political philosophy tradition. Consequently, his role in the the historical evolution of sociology in Turkey, its particular-native characteristics etc. have under been emphasized and studied and these attempts are still being carried on. In this paper, to re-approach Ziya Gokalp’s sociology and his ideas “in reflexivity” will be attempted, in the way as the ongoing currents of self-assesment within the social sciences seek for themselves in many contexts today. For the purposes of this discussion, the concepts developed and deliniated by Pierre Bourdieu, such as ‘dominators under domination within the spheres generated by domination’; cultural capital’ and some others will be utilized, in searching for a possibility to re-assess Ziya Gokalp again, through current discussion’s

⁸ Pierre Bourdieu, “How Can...”, s. 43.